

творческий уровень) для формирования системы математических знаний, мотивационной и рефлексивной составляющих этой готовности.

Ключевые слова: индивидуализация, дифференциация, самостоятельная учебная деятельность, готовность студента к самостоятельной деятельности, дифференцированные задания, гетерогенные группы.

Вугра А. В.

METHODS OF INDIVIDUALIZATION OF INDEPENDENT STUDY ACTIVITY
OF STUDENTS OF HIGHER TECHNICAL EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS
AT SEMINARS AND PRACTICAL LESSONS IN MATHEMATICS

The author provides theoretical analysis of evolution of views of philosophers and teachers concerning individualization of independent educational activity of students of higher technical educational institutions (technical colleges). The necessity of individualization of these activities and especially its organization at seminars and practical lessons in higher mathematics is shown. Suggested exercises («What do I think about math?», «Why do I need mathematical knowledge?», «Creating perspective», etc.), as well as indicative examples of differentiated tasks that could be performed by students of higher technical educational establishments for forming and formation of mathematical knowledge, motivation and reflective components of their readiness for self-learning activities in the study of mathematical disciplines. The author substantiated requirements for the content of differentiated tasks and mathematical problems that could be offered to students with different levels of readiness for this activity (α_1 - reproduction rate; α_2 - adaptive level; α_3 - search creative level; α_4 - creative level); a technology combining students in heterogeneous groups, with the aim to ensure successful mutual learning. During experimental work author recommends to carry out reflective-evaluation stage of seminar-workshops on mathematics. As prospects for further study he examines ways to expand range of teaching methods of individualization of independent educational activity of students of higher technical educational institutions in the process of study of mathematical disciplines on the principles of personal-centered learning.

Keywords: individualization, differentiation, independent learning activities, students' readiness for independent activity, differentiated assignments, heterogeneous groups.

Рецензент: Кохановська О.В.

УДК 378 (477)

Вархолик Г. В.*

СУТНІСТЬ І ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ НА МЕЖІ ХХ – ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано теоретичні передумови процесу становлення та розвитку екологічної економіки в освіті. Розроблено періодизацію розвитку екологічної культури майбутніх економістів у вищих навчальних закладах у вітчизняному освітньому просторі протягом досліджуваного періоду та виокремлено провідні тенденції розвитку екологічної культури майбутніх економістів у вищих навчальних закладах наприкінці ХХ – початку ХХІ століття. Виявлено можливості використання історичного досвіду розвитку екологічної культури майбутніх економістів у вищих навчальних закладах. Визначено основні напрямки розвитку екологічної культури майбутніх економістів на основі інтегративного підходу; активізації позааудиторної роботи та використання потенціалу народознавства.

Ключові слова: екологічна культура, майбутні економісти, еколоого-економічна культура, вищий навчальний заклад, кінець ХХ – початок ХХІ століття, розвиток, інтеграція.

Важливим завданням вищої школи є підготовка студентів до екологічно грамотної діяльності у професійній сфері, формування в них екологічної культури як одного зі шляхів реалізації положень Національної доктрини розвитку освіти України, Закону

* © Вархолик Г. В.

України «Про вищу освіту» та Концепції сталого розвитку України. Уособленням органічної єдності культурологічної та екологічної проблематики є екологічна культура, формування якої у студентів вищих навчальних закладів може бути реалізовано на основі підходів, які ураховують не тільки структуру екологічних знань та соціальні функції сучасної екології, але й традиції, звичаї, історичний досвід українського народу щодо взаємозв'язків природи та суспільства, що зумовлює важливість використання історичного досвіду розвитку екологічної культури студентів.

Екологізація економіки та реалізація еколого-економічного принципу природокористування є невідкладними потребами суспільства. Економічно спрямований прагматизм і прагнення отримання економічного прибутку, недостатній рівень екологічної культури є головними чинниками загострення екологічної ситуації. Екологічна й культурологічна проблематика, ґрунтуючись на фундаментальних відносинах «людина – природа», мають багато спільного. Культура, з одного боку, становить собою результат розвитку відносин людини і природи. З другого боку, від рівня її розвитку залежить така важлива для людства обставина, як способи і форми відносин і взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем. Екологічна культура майбутнього економіста формується у процесі професійної освіти у вищому навчальному закладі й ґрунтується на екологічних знаннях та вміннях, екологічній свідомості, екологічному стилі мислення та діяльності, які проектуються на його професійну діяльність.

У цьому аспекті важливим є звернення до філософської та педагогічної думки України кінця ХХ – початку ХХІ століття, що характеризується багатством напрямків і концепцій, а також обґрунтуванням національних інтересів та ціннісних орієнтирів української освіти. Усебічний аналіз цього досвіду сприятиме вдосконаленню процесів формування та розвитку екологічної культури майбутніх економістів та прогнозуванню перспективних напрямків екологізації соціокультурного простору.

У психолого-педагогічній та спеціальній літературі досліджувалися проблеми екологічної культури, освіти та виховання (І. Мітрьосова, Г. Тарасенко, С. Шмалей, Н. Негруца, Б. Йогансен, Г. Пустовіт, К. Курняк, Л. Лук'янова, Л. Печко, Н. Дежнікова, В. Кукушкін, Л. Мантатова, Л. Моторна, С. Сапожников, Д. Теплов, А. Шульженко, Г. Ярчук та ін.), підготовки економістів у вищих навчальних закладах (О. Гончарова, Л. Гусак, Т. Красикова, О. Михайлов, О. Пиндик, І. Полещук, Г. Чаплицька та ін.). Дослідженню змісту та структури екологічної культури присвячено праці В. Крисаченка, О. Матеюк, О. Сластеніної, М. Хилька та ін. Водночас недостатньо дослідженою залишається проблема вивчення історичного досвіду формування екологічної культури, зокрема в підготовці майбутніх економістів.

Це зумовлює низку суперечностей між визнанням необхідності підвищення якості екологічної підготовки майбутніх економістів і недостатнім рівнем дослідження історичного досвіду формування їхньої екологічної культури; доцільністю використання історичного підходу до екологічної підготовки економістів та недостатнім рівнем вивчення й узагальнення історичного досвіду з цієї проблеми; постійним зростанням вимог до екологічної підготовки економістів і низьким рівнем використання історично обґрунтованих методик; необхідністю інтеграції еколого-економічних знань та реальною їх роз'єднаністю в навчально-виховному процесі. Ці суперечності окреслюють проблему дослідження розвитку екологічної культури майбутніх економістів, зокрема в період становлення української незалежної держави.

Мета статті полягає у здійсненні цілісного наукового аналізу процесу розвитку екологічної культури майбутніх економістів наприкінці ХХ - початку ХХІ століття у вищих навчальних закладах та визначенні ідей, які можуть бути використані в сучасному навчальному процесі.

В екологічній культурі втілено «зусилля людей з освоєння природи і соціуму, що є синтезом поведінки і екологічної свідомості, що базуються на світоглядному компоненті, опосередкованому соціальною практикою, а також конкретні людські

вчинки, які органічно включають конкретні етичні принципи» [4, с. 4]. Екологічна освіта як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, має спрямовуватися на формування екологічної культури як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України, екологізацію навчальних дисциплін та програм, а також на професійну екологічну підготовку через базову екологічну освіту [1, с. 256]. Екологічні проблеми мають глибинний характер і закорінені в тих структурах людського буття, що охоплюють релігійні, світоглядні системи, суспільні норми, міжетнічні та міжлюдські взаємини, культуру взагалі.

Поняття «екологічна культура» з'явилося лише у 20-х рр. минулого століття у працях представників американської школи «культурної екології» як означення сукупності відповідних екокультурних норм («заборон» і «дозволів»), хоча корені екологічної компоненти сягають ще доісторичних часів. У цьому плані екологічну культуру можна визначити як певну програму, опредмечену в діяльності, на основі якої суб'єкт природокористування будує свій історично конкретний процес взаємодії з природою (О. Саптовський). Екологічна культура є інтегральною категорією, яка вбирає в себе чимало складових. У її структурі можна виокремити принаймні декілька взаємопов'язаних і взаємопроникних компонентів: когнітивний, емоційно-естетичний, ціннісний і діяльнісний.

Основою екологічної культури є відповідна екологічна свідомість. Тому екологічна культура - це процес і результат формування екологічної свідомості особистості, що відображає нерозривну єдність між сукупністю знань, уявлень про природу, емоційно-почуттєвого і ціннісного ставлення до неї (внутрішня культура) і відповідних умінь, навичок, потреб взаємодії (зовнішня культура), засновану на гармонізації взаємозв'язків у системі «природа-людина» [3].

Екологічна економіка – це трансдисциплінарна галузь знань, що вивчає взаємозв'язок між екосистемами, соціальними спільнотами й економічними системами, а також умови, що забезпечують стійкий стан і прогресивний розвиток усіх трьох систем. Мета науки «екологічна економіка» – формувати екологічно обґрунтовані пріоритети соціально-економічного розвитку суспільства і шукати найбільш ефективні шляхи досягнення поставлених цілей, а завдання – вивчати закономірності формування економічних відносин в умовах екологічних обмежень. Екологічна економіка – це: 1) міждисциплінарний науковий напрямок, який інтегрує закони економіки, екології, біології, термодинаміки, етики, інших природничих та соціальних наук з метою запровадження екологічно, економічно й соціально ефективного способу господарювання; 2) навчальна дисципліна, яка вивчає причинно-наслідкові взаємозв'язки і залежності між економічною (господарською) та екологічною (природною) системами, шляхи подолання споконвічних еколого-економічних суперечностей; 3) екологічно безпечний засіб господарювання, який забезпечує досягнення високих економічних і соціальних результатів одночасно із захистом та поліпшенням якості природного життєвого середовища, раціональним використанням і відтворенням природних ресурсів.

Ми визначаємо екологічну культуру як здатність особистості майбутнього економіста до екологічного сприйняття навколишньої дійсності та усвідомлення відповідальності. Виявляється вона в конкретних діях суб'єкта і виражає «характер (спосіб) і якісний рівень взаємодії людини із зовнішнім природним і соціальним середовищем, при цьому внутрішнє середовище життєдіяльності суб'єкта представлене в духовних цінностях, всіх видах і результатах людської діяльності, засноване на внутрішньому взаємозв'язку індивіда і Природи» [5, с. 32].

У ході нашого дослідження виявлено *особливості формування екологічної культури майбутніх економістів:*

- розробка й постійне вдосконалення Державних стандартів професійної екологічної та економічної освіти, а також перероблення чинних стандартів усіх рівнів

і напрямків підготовки та виховання з урахуванням вимог щодо формування екологічної культури та екологічно чистого виробництва;

- підготовка, підвищення кваліфікації й перепідготовка викладачів економічних і екологічних дисциплін з урахуванням нових підходів, організація екологічних семінарів і курсів, створення центрів перепідготовки тощо;
- розробка й видання якісної навчальної літератури з екологічної економіки;
- залучення громадських екологічних організацій, просвітницьких товариств до поширення екологічних знань, елементів екологічної культури, засад чистого виробництва серед широких верств населення;
- започаткування широкої програми підвищення кваліфікації та перепідготовки державних службовців, керівного складу підприємств, організацій, установ, підприємців, які мають право і можливість приймати екологічно значущі рішення у сфері чистого виробництва.

Вивчені матеріали засвідчують, що наприкінці ХХ – початку ХХІ століття реалізувалася низка принципів формування екологічної культури майбутніх економістів, а саме:

- аксіологізації, який передбачає пріоритет цінностей у професійній діяльності, зокрема цінності природи, та акцентує ціннісний аспект у майбутній професійній діяльності студентів;
- індивідуалізації, для врахування особистісних інтересів студентів в організації змісту та форм позааудиторної екокультурної діяльності;
- гуманізації, який базується на праві людини жити в екологічно чистому середовищі і спрямовує людину до екологічно доцільної діяльності та запобігання екологічних бід;
- єдності загальнолюдських, національних та краєзнавчих аспектів у формуванні екокультурної вихованості студентської молоді в умовах позааудиторної діяльності;
- зв'язку навчального процесу з позааудиторною діяльністю в процесі виховання екологічної культури;
- міжпредметності у вихованні екологічної культури, тобто максимального використання засобів усіх навчальних дисциплін та самостійної роботи;
- оптимізації – дотримання доцільності у відборі змісту позааудиторної діяльності та вибір оптимального обсягу часу на неї;
- прогностичності як здатності прогнозувати можливі шляхи розвитку екокультурної діяльності в умовах майбутньої професійної діяльності [2; 6].

Водночас на початку ХХІ століття визначилися основні завдання формування екологічної культури майбутніх економістів: вивчати природу свого краю, виховувати дбайливе ставлення до природних багатств України; виховувати нетерпиме ставлення до вчинків, які завдають шкоди природі; озброїти майбутніх фахівців знаннями, виробити у них практичні вміння і навички раціонального природокористування, спонукати їх до конкретних дій щодо поліпшення стану довкілля, не допускати негативних впливів на природу в процесі своєї трудової діяльності; формування відповідальності за природу як національну, так і загальнолюдську цінність, основу життя на Землі; формування в майбутніх фахівців усвідомлення того, що людина – частина природи, а історія людського суспільства – частина історії природи, що природа є першоосновою існування людини і суспільства.

В історії становлення екологічної культури майбутнього економіста наприкінці ХХ – початку ХХІ століття ми виокремлюємо чотири етапи:

- пропедевтичний етап становлення екологічної економіки як інтегральної науки (до 1991 рр.), який хронологічно визначається початком нашого дослідження, що співпадає зі створенням України як незалежної держави;
- теоретичний етап становлення екологічної економіки як педагогічної категорії (1991 – 2000 рр.), протягом якого відбувалися перші кроки становлення української педагогіки, її зв'язки із зарубіжними розробками з цієї теми, а також визначення

державних пріоритетів в екологічній політиці;

- методичний етап упровадження в практику освітніх курсів екологічної економіки та їх удосконалення (2001 – 2010 рр.), який характеризується появою та удосконаленням спеціальних курсів еколого-економічного характеру, однак ще без належного теоретико-методологічного обґрунтування;

- методологічний етап осмислення і становлення науково-педагогічного апарату екологічної економіки (від 2011 і далі).

На основі узагальнення історичного досвіду можна визначити основні напрямки розвитку екологічної культури майбутніх економістів:

1. *Посилення виховної спрямованості навчальних дисциплін на основі інтегративного підходу у професійній підготовці майбутніх економістів.*

Спираючись на філософські положення про взаємодію людини, суспільства і природи, а також природи і культури, суть екологічного виховання можна визначити як процес, спрямований на формування екологічної свідомості, що включає такі ключові категорії, як світогляд, стосунки, цінності, поведінку. Екологічне виховання – це соціокультурний феномен, педагогічна інтерпретація якого сприяє вільному розвитку інтелектуальної та духовної сфери особистості, формуванню наукового світогляду, досвіду соціальних стосунків і системи цінностей у взаєминах з природою, довкіллям і людьми, що орієнтує на усвідомлену діяльність щодо збереження життя на Землі для сьогодення і майбутніх поколінь. Метою і кінцевим результатом екологічного виховання є сформована еколого-світоглядна позиція майбутнього економіста. Екологічне виховання майбутніх економістів не може бути успішним, якщо здійснюється лише на заняттях, а тому важливим його компонентом є позааудиторна діяльність.

2. *Активізація позааудиторної діяльності екологічного спрямування в навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів економічного профілю.*

Професійна підготовка компетентних, конкурентоздатних, відповідальних економістів, які спроможні самостійно, творчо вирішувати професійні завдання, не можлива без збільшення ролі *позанавчальної діяльності* студентів. Саме позанавчальна діяльність є специфічним феноменом, який створює умови для отримання майбутніми економістами екологічного соціокультурного досвіду, що набувається тільки завдяки самостійній діяльності студентів, при цьому вони мають можливість саморозвиватися і зрештою самореалізувати свої потенційні якості у професійній сфері.

3. *Використання потенціалу народознавства та етнопедагогіки на засадах інтеграції виховних впливів.*

Важливою умовою формування екологічної культури майбутнього економіста є використання педагогікою *народознавства*, яка містить у собі чітку систему високоефективних ідей, принципів і методів, доступних і емоційно насичених засобів, прийомів і форм роботи. Народознавча робота дає можливість молоді засвоїти народну мораль, певні норми поведінки, етику й естетику побуту, культуру. Це забезпечує всебічне і глибоке засвоєння майбутніми економістами інтегративного поєднання прагматичних інтересів економіки та гуманних аспектів екології, оптимізувати ці зв'язки.

Таким чином, еколого-економічна освіта як цілісне системне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, має спрямовуватися на формування екологічної культури та екологічного мислення громадян, екологізацію навчальних дисциплін і програм підготовки фахівців, а також на професійну екологічну підготовку та перепідготовку кадрів, які мають бути залучені до вирішення стратегічних, тактичних і поточних завдань упровадження та розвитку екологічно чистого виробництва.

Подальшого дослідження потребує історичний досвід і професійне спрямування курсів екологічної економіки для окремих спеціальностей майбутніх фахівців економічного профілю.

Література:

1. Білявський Г. О. Основи екології / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. – К. : Либідь, 2004. – 408 с.
2. Вархолик Г. В. Интеграция как средство формирования экологической культуры студенческой молодежи / Г. В. Вархолик // Молодой ученый. – 2015. – № 3 (83). – С. 737-740.
3. Курняк Л. М. Екологічна культура : поняття і реальність / Л. М. Курняк // Вища освіта України. – 2006. – № 3 (22). – С. 32-38.
4. Ліпич І. І. Екологічна діяльність як складова соціокультурного процесу : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / І. І. Ліпич. – К., 2008. – 18 с.
5. Матеюк О. П. Формування екологічної культури майбутніх економістів як складової професійної підготовки на засадах сталого розвитку : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / О. П. Матеюк. – Хмельницький, 2007. – 207 с.
6. Соболева С. М. Екологічна підготовка майбутніх фахівців фінансово-економічного профілю засобами проектних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С. М. Соболева. – К., 2010. – 23 с.

Вархолик Г. В.

СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ БУДУЩИХ
ЭКОНОМИСТОВ НА РУБЕЖЕ XX – XXI ВЕКА

В статье проанализированы теоретические предпосылки процесса становления и развития экологической экономики в образовании. Разработана периодизация развития экологической культуры будущих экономистов в высших учебных заведениях в отечественной образовательной среде в течение исследуемого периода. Выделены основные тенденции развития экологической культуры будущих экономистов в высших учебных заведениях в конце XX - начале XXI века. Определены основные направления развития экологической культуры будущих экономистов на основе интегративного подхода, активизации внеаудиторной работы и использования потенциала народоведения. Выявлены возможности использования в современном отечественном образовании исторического опыта развития экологической культуры будущих экономистов.

Ключевые слова: экологическая культура, будущие экономисты, эколого-экономическая культура, высшее учебное заведение, конец XX - начало XXI века, развитие, интеграция.

Varholyk G.V.

ESSENCE AND PECULIARITIES OF DEVELOPMENT OF ECOLOGICAL CULTURE OF FUTURE
ECONOMISTS ON THE BOUNDARY OF THE XX – XXI CENTURY

The article analyzes peculiarities and educational aspect of problem of forming of environmental culture the future economists. A history of this forming can be divided into four stages: propaedeutic phase of environmental cultural development as an integrated science (to 1991), theoretical phase of environmental cultural development as pedagogic category (1991-2000), methodical stage of ecological courses and their implementation in practice and also their improvement (2001-2010), methodological phase of reflection and forming of scientific and pedagogical ecological culture of staff (from 2011 till nowadays). The main principles of environmental cultural forming of future economists are described. They are based on the principles of axiology, individualization, humanization, intersubjection, optimization, predictability and others. Based on historical experience, the main directions of development of ecological culture of future economists are – increased educational opportunities for extra-curricular courses, focus on integrative approach, activation of extracurricular cultural mass work using integrative ecological forms and methods; using the potential of ethnology and ethnopädagogy based on integrative forms. It is revealed a number of trends in the process of forming of environmental culture of future economists during mentioned periods, strengthening creative component, emphasizing ideological and axiological aspects of problem, the impact of information and communicative technologies.

Keywords: ecological culture, future economists, ecological and economical culture, higher educational establishment, the end of the XX-th – the beginning of the XXI-st century, development, integration.

Рецензент: Моїсєєв С. О.